

KONTRA MIKLÓS

Magyar ethnonymák South Bendben

KISS LAJOSNAK

Amikor különféle nemzetiségű vagy eltérő rasszhoz tartozó emberek alkotnak valamilyen nyelvközösséget, a nyelvközösség egyes csoportjai ethnonymákat kapnak. Az ilyen nevek keletkezésének, jelentésváltozásainak és használatból való kiavulásának kutatása a nyelvészet, a szociológia és a történettudomány számára is jelentős. A magyar *tót* szó eredeti jelentése valószínűleg ‘kárpát-medencei szláv’ volt, ami fokozatos jelentésváltozások révén ‘észak-magyarországi szláv’ jelentéssé alakult át (vö. Décsy Gyula, „Tót’ szavunk jelentéstörténetéhez” *Új Látóhatár* 22 [1971]: 339-40). Fehér és fekete bőrű foglyok egymás azonosítására használt neveit vizsgálva Nathan Kanstrowitz („The Vocabulary of Race Relations in a Prison” *Publications of the American Dialect Society* 51 [1969]: 23-34) kijelenti, hogy „az ilyen nevek maradéktalan feltérképezése a néger és fehér elítéltek közötti társadalmi viszonyokat teljességükben tükrözi.” A felsőöri kétnyelvű magyarok saját magukat sem magyarnak, sem osztráknak nem hívják: ők *üöriek*, vagyis sem nem madzsarok’ a mai Magyarországon születettek’, sem nem *dzsütméntek* ‘Felsőörbe betelepültek’ (Susan Gal, *Language Shift*, 105. New York, Academic Press, 1979).

Ebben a dolgozatban a *Project on Hungarian–American Bilingualism in South Bend, Indiana* keretében 1980 nyarán gyűjtött, több mint 50 órányi hangfelvétel alapján tekintem át az ethnonymákat.¹

South Bendbe az első magyar telepesek 1882-ben érkeztek. A *Registrum Matrimoniorum Ecclesiae „Sancti Stephani” South Benediense* első kötete szerint az első bevándorlók zöme Nyugat-Magyarországról érkezett, Sopron és Győr megyékből. 1932-re az első betelepülők és utódaik 10 ezres lélekszámú, virágzó magyar közösséget hoztak létre (vö. *Golden Jubilee Album of the Magyar People in South Bend, Indiana*, 15. South Bend, Városi Élet nyomda, 1932). A magyarok nagyrészt az Oliver mezőgazdasági gépgyárban, a Singer varrógépgyárban és a Studebaker autógyárban dolgoztak Ezeket az első világháború előtt gazdasági okokból bevándorlókat két jóval kisebb, politikai okokból bevándorló csoport követte később: körülbelül 70 *displaced person* érkezett a városba 1945 után, akiket mintegy 300 menekült követett 1956-57-ben (vö. Darlene Scherer, *Hungarian Americans of South Bend*, 2. Ethnic Heritage Studies Program, Indiana University at South Bend, 1975). Az 1970. évi *Census of Population* (Vol. 1, Part 16, 16-610) szerint a „South Bend Standard Metropolitan Statistical Area” területén² 5348 magyar anyanyelvű ember élt. Közülük 706-an Amerikában született szülők gyermekei voltak, 3300-an külföldön született szülő(k) Amerikában született gyermekei voltak, és 1342-en külföldön születettek. A magyarokon kívül South Bendben élnek még németek, olaszok, mexikóiak, lengyelek s néhány más, kisebb lélekszámú idegen ajkú csoport is. A népszámlálási körzetben élő idegen ajkúak az összlakosság közel 20%-át teszik ki.

A bemutatandó ethnonymák az öregamerikásokkal, második generációs magyarokkal és a South Bendbe valamikor a második világháború után érkezőkkel készített angol és magyar nyelvű interjúkból származnak³ A nevek két csoportra oszlanak: az amerikai magyarokra vonatkozókra és a nem magyarokra utalókra.

Öregamerikások

A nem magyarok az első bevándorlókra általában *Hungarians* vagy *Hunkies* névvel utaltak:

[lektöbnyire / a magyarokat hokinak hifták/ /]⁴

(Németh F. Péter, szül. South Bend, 1915)

Ugyanakkor a *Magyars* megjelölés sem volt ritka:

I would say a lot of non-Hungarians used it [i.e. *Magyars*]

(Mrs. Mary Horvath, South Bend, 1929)

A bennszülött amerikaiak a bevándorló magyarokat a pejoratív *greenhorn* 'zöldfülű' névvel is illették, ennek amerikai magyar formája a *grinór* vagy *grínhorn* szó:

[minkt / ú csufúták, hogy / grínhorn / zöldešek /]

(Frank Vukovits, Sr., South Bend, 1909)

A második világháború után bevándoroltak a magyar közösség alapítóira általában mint *öreg magyarok*-ra vagy az *öregrek*-re utalnak.

Vadmagyarok

A South Bend-i magyarok a *vadmagyar* szót két jelentésben használják. Az egyik jelentés: 'magyarságára túlzottan büszke, gyakran vadul mulatozó ember'. Csapó Géza (South Bend, 1925) szerint az öregamerikások között az ilyen magatartás gyakori volt, de mára ez jószerivel megszűnt. Egy másik adatközlőnk, Msgr. John S. Sabo (Cartere, N. J., 1905), aki a Magyarok Nagyasszonya egyházközség lelkipásztoraként fél évszázadot szolgált, így jellemezte a vadmagyarokat:

[asz szoktuk rá mondani hogy téglával veri a mellét]

A *vadmagyar* szónak azonban van egy másik jelentése is: 'magyar szülők Amerikában született gyermeke, aki nem beszél túl jól magyarul'. Czifra Gizella (Fertőszéplak, 1902) a vadmagyarokat így jellemezte:

[em má itt született ja / és nem beszé rendésen magyaru¹ / akor ara asz mongyuk hogy / ó ez má egy vadmagyar //]

Arra a kérdésre, hogy miért hívják vadmagyaroknak a vadmagyarokat, Mrs. Mary Horvath, aki maga is az, ezt válaszolta: „I really don't know, it's just a term I grew up with, and I understand it to be when you're talking half Hungarian and half American, and you sort of understand, but you're not very fluent.” Mrs. Joseph Pal (South Bend, 1925) a vadmagyarok és az 1956-osok közti közlésbeli nehézségeket a következőképp mesélte el:

[min^k mind¹ég montuk vadmadzsart beszélünk de ű^k ű^k / az igazi madzsar beszéd vót // tugya én mondtam ä én megnősütem / aszonták én férjhő mentem // si ... // akik igazán tuttak beszéni magyaru //]

A Pennsylvania államban született Mrs. Irene Toth (Big Run, Pa., 1919), aki palócosan beszél magyarul, és 1950-ben költözött csak South Bendbe, szülőhelyén nem ismerte a *vadmagyar* szót, azt felnőttként, Indianában tanulta meg.

Dípík

A *Webster's Third* néven ismert legtekintélyesebb amerikai értelmező szótár szerint a *displaced person* olyan személyt jelent, akit háború vagy elnyomás következtében elűztek, deportáltak vagy menekülésre kényszerítettek abból az országból, amelynek állampolgára vagy állandó lakója. Amikor e csoportba tartozó magyarok

megnevezésére van szükség, az amerikai magyarok *a dípi* vagy *a dipis* szót használják:

[egy dípi /nēm is dípi hanem rēfjudzsi volt //]

(Czifra Gizella)

[akik háboru után jöttek ki azok dipisēk voltak /]

(Tóth Ferencné, Tompaládony, 1922)

Noha az öregamerikások tudják, hogy a D.P. *a displaced persor* rövidítése, nem feltétlenül képesek helyesen magyarra fordítani a kifejezést, ha erre kérik őket. Amikor ezek a hontalan személyek elhagyták Magyarországot, *a dípi* szó az óházában is ismert volt, de azóta feledésbe merült (Országh László, *Angol eredetű elemek a magyar szókészletben* 1977.)

Szabadságharcosok

Joshua Fishman *Hungarian Language Maintenance in the United States* (Bloomington, Indiana University, 1966) című munkájában *a freedom fighter* ‘szabadságharcos’ szót azért használja, mert „az 1956-os menekülteknek ez vált a legszélesebb körben használt nevévé mind az általános amerikai nyelvhasználatban, mind az amerikai magyarban” (52). A szó magyar megfelelőjét, *a szabadságharcos-t* ma is használják South Bend- ben, noha az angol *refugee* ‘menekült’ magyar replicái⁵, *a refjudzsi és a refudzsi* térnyerését figyelhetjük meg az egykor népszerű magyar szóval szemben:

[tutta hogy én rēfudzsi vagyok//]

(Tóth Ferenc, Dasztifalu, 1920)

[amikor én kijöttem / akkor refudzsinak mont^{ak} híftak bennünket / vagy hankinak //] (Rolkó Zoltán, Budapest, 1938)

Más adatközlőkhöz hasonlóan Mr. Rolkó is tudatában van „bizonyos zavarnak”, amelyet az angol szleng *honky* ‘fehér ember’ szó okoz. Számára a *Hunky* és a *honky* szavak homofónok.

Nem kelt meglepetést az angol *fifty-sixers* ‘ötvenhatosok’ szó használata ‘az 1956-os magyar forradalom menekültjei’ jelentésben, miként az sem, hogy a South Bend-i magyar beszédben *az ötvenhatosok* – ez az egyetlen magyar szótárban máig sem szereplő szó – elég gyakori. A szabadságharcosokat, mint a legutolsó jelentősebb magyar bevándorló csoportot, *új magyar-oknak* is nevezték:

[mikor mi új magyarok idejöttünk]

(Tóth Ferencné)

Közismert, hogy az egybeírt *újmagyar* szó ‘Magyarországon meghonosodott idegen; cigány’ jelentéssel használatos az óházában.

Összmagyarság

Az Amerikában szokásos két elemű, gyakran kötőjeles nevek (pl. *Polish-Americans*, *Hungarian-Americans*) helyett az összes South Bend-i magyarra általában *a Hungarians* szóval történik utalás. Az 1932. évben kiadott emlékalbumban, a *Golden Jubilee Album*-ban a *the Magyar people* megnevezés olvasható az összes üdvözlő távirat szövegében. Ugyanezen album hirdetéseiben az *összmagyarság* szó többször is felbukkan (pl. 73, 76, 81, 100). Ez az Értelmező kéziszótárunkban nem lelhető szó amerikai magyar eredetűnek tűnik, és a létezett magyar szocializmus utolsó évtizedében itthon gyakorlatilag ismeretlen volt.

Amerikaiak

Magyar nyelvű interjúinkban négy szó fordul elő ‘amerikaiak’ jelentéssel: *amerikaiak, angolok, bennszülöttek és jenkik*. Az *amerikaiak* jelentése az óhazai magyarban megegyezik a tengerentúli magyarbeli jelentéssel. Az *angolok* Magyarországon ‘angol személyek’ jelentéssel bír, amerikaiakra nem lehet vele utalni. Az egyes számú főnév ‘az angol nyelv’-et is jelenti azonban, ily módon a South Bend-i ethnonyma a fordítottja annak, amit Clark M. Zlotchew („Latino as a Term for the Spanish Language” Orbis XXIII [1974]: 232-4) „az etnikai csoportot nyelvvel azonosítás rendkívül gyakori esetének” nevez. A South Bend-i magyarban a *jenkik* jelentése pejoratív:

[ők engem a munkán izének jaj hankinak csufunak / én hívom őket jenkinek //]
(Tóth Ferenc)

Feketék

A fekete bőrű emberek megnevezésére South Bendben a magyarok leggyakrabban a *feketék* és a *négerek* szót használják. Mivel a magyarok és a négerek gyakran egy munkahelyen dolgoztak, a négerek bizonyos része megtanulta a magyar *fekete* szó jelentését (a *néger*-nek még a hangalakja is hasonlíthatott az angol *Negro* hangalakjára). Ennek következtében azok a magyarok, akik a négerekről úgy kívántak említést tenni jelenlétükben, hogy ne értsék meg, hogy róluk van szó, elkezdtek a *barna* és a *színes* szót használni. Egyes adatközlők szerint a *kapuvári* szó is a feketére használt eufémizmus. Adatközlőink zöme azonban úgy véli, hogy a szó némileg viccelődő és pejoratív jelentésárnyalattal bír. Számos magyarázatot kaptunk arra, hogy a szó miként nyerte el ‘fekete bőrű ember’ jelentését; ezek közül kettőt mutatunk itt be:

[mikor én a sztudabékékné dógosztam ott a / kefetériába tuggya mi a kefetéria / dógozott egy / szip csinos embər vót / asztán kérdészték tőle hoty tē / ot rátanitoták tuggya a magyarok / tē hovavalósi vagy / asz mongya kapuvári//]

(Czifra Gizella)

[a *sauøbendi* magyarság javarésze Sopron megyéből/két javarésze Sopron megyéből jöttek ide / ā ā vót egy másik csoport még bácskából jöttek// namost állítólag kapuvár faluban ott vótak sötétebb / hát jobban jobban csuf izé végett még vicc végett kapuváriaknak // ety csomó / csomó sauø *bendi* ténleg kapuvári//]

(Frank Vukovits, Sr.)

Ma már nehéz lenne megállapítani, hogy a kapuvári ‘fekete bőrű ember’ jelentése valóban úgy keletkezett-e, hogy a bácskai bevándorlók gúnyolták a nyugat-magyarországiakat és az amerikaiakat. Mivel mind a cigányok, mind a négerek sötét bőrűek, a *kapuvári* szót ‘néger’ jelentéssel is kezdték használni, abban a hitben, hogy Kapuváron jelentős számú cigány népesség is él. Ez azonban legalábbis megkérdőjelezendő, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy a cigányok egész Magyarország területén megtalálhatók, de Vas és Győr-Sopron megyében vannak legkevesebben (vö. *Magyar Néprajzi Lexikon* 1. kötet, 426.

Lengyelek

A mai South Bend-i kisebbségek között a lengyelek lélekszámukat tekintve a legjelentősebbek közé sorolhatók. Általában *Polish people* vagy *Polacks* névvel illetik

őket, az utóbbi barátságtalan megnevezés. Jónéhány évtizeddel ezelőtt a magyarok is *polákok*-nak hívták őket (e szó magyarországi kiejtésben *polyákok*-nak hallatszik), de manapság a *lengyelek* népnév egyre gyakoribb. Feltételezhetjük, hogy a *lengyelek* növekvő gyakoriságú használata az amerikaiak megnövekedett etnikai tudatosságával is magyarázható, aminek következtében az olyan „érzékenységet sértő” szavak használatában, mint amilyen az angol *Polack* vagy az amerikai magyar *polák*, a beszélők óvatosabbak, mint korábban.

A szlávvisok

Nemigen találni olyan angol szótárt, amelyben a *Slavish* szónak a South Bendben használatoshoz akárcsak hasonló jelentése lenne megadva. Az Oxford English Dictionary szócikke a címszónak főnévi és melléknévi jelentéseit közli; ezek egyike (‘a szlávokkal kapcsolatos, a szlávokra jellemző’) nem túlzottan különbözik a South Bend-i szó ‘horvátok’ jelentésétől. Az OED-beli szó első magánhangzójának kiejtése azonban [æ]vagy [ei], a South Bend-i szó első magánhangzója viszont [a]. Msgr. Sabo szerint ez az elnevezés helytelen:

[namost akiket szlávvisnak monták magukat azok burgenlandi horvátok // ezek alapították a szent antal horvát egyesületet / és eszt a fiatalok nem tudván hogy hogy lehet mondani angolul perfekta / szlávvisnak monták // ezek kroátok / burgenlandi horvátok //]

Amennyire meg tudtuk ítélni, a *Slavish* South Bend Rum Village nevű negyedében, ahol a magyarok zöme is él, általánosan használt angol szó. Ha a West Indiana Avenue-a található *Slavish Hall* után érdeklődik az ember, nem kelt semmilyen feltűnést kérdezősködésével. Ugyanitt a *Croatian Hall*-t keresve nehezen jutnánk el úti célunkig.

Jegyzetek

- 1 A terepmunka során nyújtott támogatásért köszönet illeti az Indiana Egyetemet (Bloomington), a Tulipános Láda Magyar Kulturális Egyesületet (Chicago), valamint a The Hungarian Baptist Union of America-t. Ez az írás Gregory L. Nehlerrel írt „Ethnic Designations Used by Hungarian-Americans in South Bend, Indiana” (Ural-Altäische Jahrbücher 53 [1981]: 105-11) című dolgozatom módosított magyar változata.
- 2 Mivel a *Census* kizárólag South Bendre vonatkozó adatokat nem közöl, kénytelenek vagyunk ezt az adatot idézni. Nagy valószínűséggel állítható azonban, hogy ezek az adatok nagyrészt megegyeznének a város adataival, ha azok rendelkezésre állnának.
- 3 Az angol interjúkat Gregory L. Nehler (Indiana University) és Jeffreg Hadig (University of Chicago) készítette. Az interjúkból idézett szövegeket fordítás nélkül, eredetiben közlöm.
- 4 Az átírási rendszer azonos az Imre Samu és Deme László szerkesztette *A Magyar Nyelvjárások Atlaszának elméleti-módszertani kérdései* című kötetben találhatóval (Akadémiai Kiadó, 1975). A ferde vonalak szünetet jelentenek, a dupla ferde vonalak megnyilatkozás-határokat. A kódváltás (magyar szövegbe beágyazódó angol szövegrész) dőlt betűvel van jelölve.
- 5 Vö. Kontra Miklós, *A nyelvek közötti kölcsönzés néhány kérdéséről, különös tekintettel „elangolosodó” orvosi nyelvünkre*, 14. Akadémiai Kiadó, 1981.

MIKLÓS KONTRA

HUNGARIAN ETHNONYMS IN SOUTH BEND (INDIANA, USA)

Based on English and Hungarian interviews conducted for the Project on Hungarian-American Bilingualism in South Bend, the author surveys the ethnonyms used in the community. The ethnic names fall into two categories: those denoting Hungarian-Americans, and those used for Americans. The following terms are analyzed:

öregamerikások 'old tiers', vadmagyarok 'debased Hungarians', dípik 'displaced persons', szabadságharcosok 'freedom fighters', Összmagyarság 'all Hungarians, the Magyar people'; amerikaiak 'Americans', feketék 'Blacks', kapuvári 'Black', lengyelek 'Polish-Americans', and a szlávok 'Croatian-Americans'.